

VERENA KAST

REMÉNY

A remény fogalmáról

A remény az az érzelem, amelyen minden emelkedett érzelem alapul. Ugyanakkor viszonylag megragadhatatlan is, s ezért próbáltam az öröm felől megközelíteni. Ebben az összefüggésben veszem szemügyre a várakozás, a vágy és a remény érzelmi mezőjét. Kitűnt a korábbiakból, hogy az öröm, az inspiráció, a boldogság és az extázis érzelme esetében egyértelműen a jelenre esik a hangsúly: a pillanatra, amelyre utólag emlékezhetünk, a pillanatra a harmónia aspektusában – ezeknek az érzelmeknek a felléptekor az az érzésünk, hogy harmóniában vagyunk önmagunkkal és a világgal, s még boldogok is vagyunk, hiszen valami többletet élünk át: amikor valami nem remélt lép az életünkbe, mintha valami többet kaptunk volna, mint amire vártunk. A várakozás és a remény esetében a jövő játssza a központi szerepet; a remény a jövőre vonatkozásában átélt emelkedett érzelem.

A remény viszonylag megragadhatatlan érzelmét legegyszerűbben talán a hiányából vezethetjük le, vagyis abból az állapotból, amikor remény nélkülinek érezzük magunkat. A vágyakozás például a reménynél könnyebben leírható érzés. Az ehhez használt kifejezések ugyan talán nem pontosak, ám a vágyakozás során megélt „húzásérzés” valószínűleg mindenki számára kicsit ismerősebb: a távolba, valami meghatározott, esetleg még meghatározatlan, de mindenképpen hangulatilag színezett felé mutat. A remény tehát ennél jóval csendesebb, ám nem kevésbé fontos érzés. Reményről a jobbra irányuló, meghatározatlan beállítódás kapcsán beszélünk. Ez a jobb lehet viszonylag közel, de messze távol is: jelenthet a túlvilágot illető, azaz a jobbat nem e világon sejdítő reményeket is. Akkor beszélünk tehát reményről, ha életünk még nem világosan kirajzolódó, de megsejdíthető dimenzióra irányul. Inspiráció akkor következik be, amikor a vízió már megragadható. A remény ellenben olyan vízióból meríti valójában a hatalmát, amelynek a tartalma még el van fedve előttünk, amelyet eleinte csak sejdítünk, vagy amelynek kockázatot vállalva engedjük át magunkat. Úgyszólván még nem látható fény felé fordulunk, olyan fény felé, amelyről az a benyomásunk, hogy léteznie kell.

A reményt az ember érzelmi hordozó alapjaként szokás leírni. Idevágó elképzelésekkel elsősorban Gabriel Marcelnál¹, Otto Friedrich Bollnownál² és Philipp Lerschnél³ találkozunk. A remény az egyik olyan érzelem, amely a jövőre irányul, a félelem a másik. A remény azzal kapcsolatos, hogy nemcsak vagyunk, nemcsak mindig már keletkezettek is vagyunk, hanem mindig keletkezők is vagyunk: az életnek, amíg csak élünk, mindig van jövődimenziója. Ez félelmet kelthet bennünk, de reménnyel is eltölthet bennünket, s a remény normális esetben vigaszt nyújt. Amikor azt mondom: „Ismét tudok remélni”, ez azt is jelenti: „megvigasztalódtam, mert valahol a jövőben valami jobbat sejdítek”. A remény szárnyakat is képes adni nekünk, motiválni és ösztökélni tud⁴ bennünket. A remény azonban nem ugyanúgy motivál bennünket, mint az inspiráció vagy az extázis, hanem a védettség és elrejtettség érzését adja nekünk. A remény fő funkciója védettséget-elrejtettséget adni nekünk az életben. Tehát egészen világosan transzcendálja az itt és mostot. A reményben éppenséggel a nem-reméltet is reméljük. A remény úgyszólván lehetővé teszi a jövőbe vetett bizalmat, legjobb meggyőződésünk dacára, minden ész ellenében is. A remény nem ésszerű, hanem örömet leli a kockázatban: a változás-változtatás valami jobb felé mutató, teremtő lehetőségeire vonatkozik.

A remény különböző értelmezési lehetőségeket nyújt. Az egyik, amelyre többek között Lersch is hajlik, a következő: az ember semmiképp sem létezhet remény nélkül. A remény az emberi élet szerves része, az eleven-lét, az élni akarás kifejeződése, amelynek e szerint az értelmezés szerint mindig munkálnia kell valamennyire. Nem lehet másképp: az embernek egyszerűen kell remélnie. Ebben az összefüggésben pl. Pflügge tézisé⁵ szokás felhozni, amely szerint az öngyilkosságra készült is remény vezérli, mégpedig az, hogy a halál jobb, mint az élet: nem tudjuk magunkat eltávolítani ettől a reménytől, attól, hogy a halál valami jobbat tartogat számunkra. Eltagadhatja ugyan ezt a reményt, de az mégis hozzátartozik az élethez. Ezt a nézetet alátámasztja azok viselkedése, akik nehéz élethelyzetükben is hitelesen vallják, hogy valamikor mégiscsak minden jobb lesz, vagy azoké, akik bár halálos betegségben szenvednek, mégis azt állítják, hogy valamiképpen majd csak jobbra fordul minden. Nemcsak azok táplálnak ilyen, minden valószínűséggel dacoló reményeket, akik a túlvilágra vonatkozó világos utópiát fogadnak el, hanem azok is, akiknek a meggyőződése szerint a halál mindent véglegesen lezár, s mégis ezt mondják: „Minden jobb lesz, vagy remélem, hogy lesz még jobb is.” Ezt annak jeleként értékelhetjük, hogy a jobb vezérel bennünket, tehát remélünk.

A mélylélektan igen gyakran az életbe vetett bizalom kifejeződéséként írja le a reményt: akiben az eredendő bizalom munkál, azt mindig több remény is élteni, akiben pedig nem, azoknak a reménye is kevesebb. Így nézve a remény azzal függ össze, mennyire nyújtottak biztos érzelmi alapot a szülőkomplexusok. A remény e visszaemlékezése az eredendő bizalomra szolgál további magyarázattal. E magyarázatkísérletek azonban valószínűleg nem kielégítőek.

A remény egy másik mélylélektani magyarázata a következő: alapjában véve azért vagyunk képesek remélni, mert nekünk, embereknek van az életünk, a még nem tudatos egész voltunkra vonatkozó vízió, mivel tudattalanul tudjuk, hová tartunk. A gondolat, hogy a tudattalanban önmagunk előtt járunk, hogy a tudattalanból fakad remélésünk alap-oka, a jungi pszichológiában például az ‘önmagam’ [Selbst] meghatározásában fejeződik ki: a Selbst „az egyéni személyiség alap-oka és forrása”, amely azt „múltban, jelenben és jövőben átfogja”.⁶

Az, hogy az individuáció egész folyamata tudattalanul eleve bennünk rejlik, ennél fogva rejtett vízióként és vágyakozásként is megélhető.

A Gabriel Marcelhez hasonlóan inkább vallásilag motivált szerzők kegyelemként jellemezték a reményt, annak ajándék voltát hangsúlyozva. A kevésbé vallási veretű szerzők, mint pl. Ernst Bloch szerint a remény tanulható: *A remény elve* előszavában kijelenti: „A döntő: megtanulni a remélést”.⁷ A félés mesterségét ugyanis szerinte iszonyú mértékben elsajátítottuk, s most itt az idő a remélés mesterségét birtokunkba kerítenünk. Igen provokáló kijelentés, hogy képesek vagyunk reményt tanulni, de még provokálóbba azt állítani, hogy még tanítani is tudjuk a remélést. S azért kell tanítani és tanulni a remélést, hogy képesek legyünk szembenézni a félelemmel, és emberhez méltóbban élhessük az életünket.

Ezek mind a remény létezésének bizonyítására, alátámasztására irányuló különböző próbálkozások. A remény meghatározásának azonban létezik még egy egészen más perspektívája is: e megközelítés szerint a remény arra biztosít lehetőséget, hogy kiterjünk az élet elől. E felfogásban a remény nem más, mint illúzió: a reménynek semmi köze a vízióhoz (Camus). Az emberek egyszerűen olyan ostobák, hogy ellentétes tapasztalataik dacára is mindig a jobb bekövetkeztét remélik. Terapeutaként rögtön úgy érezzük, hogy a leghevesebben szembe kell szállnunk e felfogással: ha a nagyon rossz élethelyzetben élőkben legalább csírájában munkálna a valami jobb víziója, akkor nem lennének teljesen elveszve. Filozófiailag gondolkodva azonban még ezt az aspektust is fontolóra kell vennünk: illúzió-e csupán a remény, vagy pedig valóban annak a víziója, ami lehetne, ami bekövetkezhet?

Általánosítóan összefoglalva mindazt, amit a reményről írtak⁸, két perspektíva nyílik meg előttünk: az egyik szerint képtelenek vagyunk remény nélkül élni. A remény adja az ember számára az alapvetettségét. A reményből táplálkoznak az emelkedett érzések. A másik perspektíva pedig abba a gyanúba keveri a reményt, hogy a világtól való menekülés ócska eszköze. Úgymond ha csak a reményre hagyatkozánk, akkor veszélyeztetnénk az itt és mostot. Ekkor nem volna fontos a tevékeny, cselekvő élet. Ez azzal a következménnyel járna, hogy nem érzékeljük többé a valóságos örömeiket, hanem ködösen reménykedünk valamiben. Felvetődik a kérdés, hogy ez utóbbi perspektíva képes-e megragadni a reményt a maga lényegében. A reményfelfogások között kitapintható ellentétnek – biztonságot adó rejtek az élet számára vs. a menekülés legócskább eszköze – hadd idézzek néhány mondatot *A remény elve* előszavából:

„A fontos a remélést megtanulni. A remény munkája nem ismeri a lemondást: a remény a sikerbe szerelmes, nem a kudarcba. A féléssel ellentétben a rajta felülemelkedő remélés nem passzív, s nincs is bezárva valamiféle semmibe. A remélés érzelme önmagából fakad, tágassá teszi az embert, nem pedig beszűkíti. [...] Ennek az érzelmenek a munkája olyan embereket követel, akik tevékenyen belevetnek magukat a keletkezőbe, amelyhez ők maguk is tartoznak. A remény nem tűr el a létezőbe, az át nem látottba, sőt nyomorultán elismertbe magát csak passzívan belévetettnek érző kutyaeletet. [...] Milyen gazdag a mindenkor álmodott álmok tárháza, mennyi álmom szövődött a talán mégiscsak lehetséges jobb életről! Mindenki életét átszövik az éber álmodozások: ezek egy része sivár és csüggesztő menekülés, csalók zsákmánya, más részük viszont fellázít, nem engedni, hogy belenyugodjunk a rossz eleve jelenvalóba, éppenséggel nem engedni meg a lemondást. E másik rész magvában rejlik benne a remélés, és ez a rész tanítható.”⁹

Bloch úgy látja, hogy a remény munkál az éberálomban, a fantáziában és a képzeletben. A fantáziával és a képzelettel mindig a jövőt hozzuk a jelenbe. Nagyon világosan fogalmaz: lehet, hogy sivár és csüggesztő menekülésről, de az is lehet, hogy egy jobb élethelyzet nyersanyagáról van szó. Ez a jobb élet akkor lehetséges, ha a reményben nem egyszerűen úgy vesszük szemügyre az életet, ahogyan van, hanem a változtatni akaró szemével. Azt, hogy hogyan lehetnének a dolgok, a képzeletünkben látjuk. Eleinte azonban nem tudhatjuk, hogy képzeletünk menekülés-e, vagy pedig egy új igazság, új valóság magja. A különbséget azonban nagyon jól megállapíthatjuk a képzelet saját magunk esetében megtapasztalt élménye alapján: ha csak megnyugtat az, ami a képzeletben megjelenik, s nem ösztökél saját életünknek vagy a világban valaminek a megváltoztatására is, azaz ha nem vezet vissza bennünket a cselekvés pozíciójába, akkor nagyon is helyénvaló kérdőre vonnunk az élményt, hogy nem menekülési lehetőségként bukkant-e fel bennünk. Természetesen valamitől vagy valamihez menekülni is jogunkban áll.

Az a gondolat, hogy a remény valamiféle menekülés, kiröpülés, hogy akkor röptünk a reménybe, amikor meg akarunk lógni az élettől, nagyon világosan megfogalmazódott az egzisztencializmusban, mindenekelőtt Albert Camus 1942-ben publikált, *Sziszüphosz mítosza* című könyvében.¹⁰ A francia egzisztencializmust kora jelenségeként is kell látnunk: a német megszállás idején Franciaországban a valamilyen jobb jövő, s főleg a túlvilág homályos, passzív reményével szemben az „aktív cselekvésre” helyeződött a hangsúly (erre pl. a Résistance kínált lehetőséget). Ebben az összefüggésben fogalmazza meg Camus az alábbi mondatot: „A halálos kitérés...: a remény.”¹¹ Közelebről: „Egy másik, olyan élet reménye, amelyet ki kell érdemelni”, avagy azok öncsalása, akik nem magáért az életért élnek, hanem valamilyen nagy eszméért, amely meghaladja, szublimálja az életet, értelmet ad neki és elárulja.”¹²

Attól függetlenül, hogy Camus-nek elvileg igaza van-e vagy sem a remény e kritikus felfogását illetően, álláspontja mindenképpen nagy hatást fejtett ki, s ennek következtében az 50-es és 60-as években lépten-nyomon a reményről szóló könyvbe botlott az ember. Camus annyira egyoldalú álláspontot képviselt, hogy ellenvélemények sokasága sorakozott fel vele szemben, s szerteágazó viták középpontjába került. 1942-ben a politikai szituáció hatására Camus az alábbi üzenetet fogalmazta meg művében: „A remény: halálos kitérés”. Szintén Párizsban, ugyanebben a történelmi szituációban írta meg 1943-ban a remény filozófiájáról szóló könyvét Gabriel Marcel, amelynek üzenete: „Remény nélkül nem tudunk élni”. Mi is Camus maximája? Eljűk

az életet, éspedig itt és most, függetlenül attól, hogy valaki jónak vagy rossznak nyilvánítja-e. Az életet élni kell, éspedig nem a túlvilágban, nem annak a reményében, hogy a mennyben külön páholy vár majd ránk. Ezt az életet itt kell élni: aktívan, tevékenyen, elhatározottan. A kihívásokat el kell fogadnunk, szembenézve mindazzal, ami a világban van: végső soron az abszurd szituációval, amelyben emberként leledzünk. Camus abszurd hősnek tekinti az embert. Ezt azt is jelenti: az illúzió nélküli embernek fel kell ismernie helyzetét boldogtalanságát.

Ez a világgal való póre szembenézés egyfelől kihívás, másfelől pedig intés: ébren kell lennünk, még ha ez magán az ébrenléten kívül nem hoz is nekünk semmit. Ennek a jelképe Szisziüphosz, s ezért választotta Camus könyvének címéül: *Szisziüphosz mítosza*. E mítosznak azonban csak a második felét használja fel: Szisziüphosz a siker reménye nélkül igyekszik felgörgetni egy követ a hegycsúcsra – a kő ugyanis nem sokkal a csúcson előtt mindig visszagördül a völgybe. Szisziüphosz ismét nekiveselkedik, minden erejét összeszedve görgeti fölfelé a követ, amely megint túl súlyosnak bizonyul, s ismét visszagördül a völgybe. Camus értelmezése szerint: Szisziüphosznak ugyan nincs reménye a sikerre, de mégsem esik kétségbe. Ezzel felülmúlja az isteneket, akik voltaképpen büntetésül szabták ki rá a köögörgetést. E felfogás hátterét ez az állítás adja: ha aktívan helyeseljük a sorunkat, egyszerűen azt téve, amit az adott pillanat követel, akkor mégiscsak van valami értelme az életnek. Ezt a felismerést fogalmazza meg Camus az alábbi mondatban: „A csúcsonként vívott küzdelem maga is betöltheti az emberi szívet. Boldognak kell elképzelnünk Szisziüphoszt.”¹³

Ábrahám Zoltán fordítása

1 Marcel, Gabriel. 1944. *Homo viator: prolégomènes à une métaphysique de l'espérance*. Paris: Aubier.

2 Bollnow, Otto Friedrich. 1940. *Das Wesen der Stimmung*. Frankfurt am Main: Klostermann.

3 Lersch, Philipp. 1951. *Aufbau der Person*. München: Barth.

4 „Antrieb und Auftrieb geben”, vö. Thomas Mann levele Ernst Bertramhoz, 1918. IX. 21.: „Antrieb und Auftrieb des Selbstbewußtseins” – a ford.

5 Plügge, H. 1951. „Über suizidale Kranke”. *Psyche* 5: 433–450.

6 Jung, Carl G. 1968. *Mysterium coniunctionis Halbbd. 2*. Olten: Walter, § 414.

7 Bloch, Ernst. 1954. *Das Prinzip Hoffnung. Bd. 1*. Berlin: Aufbau-Verlag, 1.

8 Bollnow taglalta az idevágó felfogások többségét, I. Bollnow, Otto Friedrich. 31972 (1955). *Neue Geborgenheit: das Problem einer Überwindung des Existentialismus*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 86–94.

9 Bloch 1954, 1.

10 Camus, Albert. 1942. *Le mythe de Sisyphe*. [Paris]: Gallimard.

11 Camus 1942, 21.

12 Uo.

13 Camus 1942, 168.